

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریرات درس خارج اصول

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرّسی طباطبائی نیرودی دامت برکاته

دوره‌ی دوم - سال نهم - سال تحصیلی ۹۱-۹۲

جلسه ۸۴ - یکشنبه ۹۲/۲/۱

اشکال سوم بر تعریف محقق نائینی رحمته الله علیه در شبهه‌ی غیر محصوره

مرحوم نائینی ملاک شبهه‌ی غیر محصوره را چنین بیان کردند که کثرت اطراف به حدّی باشد که قدرت بر مخالفت قطعیه وجود نداشته باشد. و لکن به نظر می‌رسد این ملاک نمی‌تواند ضابطه‌ای دقیق باشد؛ زیرا با اختلاف معلوم بالاجمال و اختلاف اشخاص و کوتاه و طولانی بودن زمان‌ها، مختلف خواهد شد و لذا چارچوبی مشخص به ما ارائه نمی‌دهد.^۱

دفع اشکال سوم

به نظر می‌رسد که این اشکال بر تعریف مرحوم نائینی وارد نیست؛ زیرا ممکن است اساساً در جایی ضابطه نسبی باشد. اگر عدم قدرت نسبت به افراد و زمان‌ها و ... تفاوت کند باید ضابطه‌ای نسبی ارائه داد و لهذا در موارد دیگر گفته می‌شود اگر قدرت بر تکلیف نباشد تکلیف ساقط است، در حالی که عدم قدرت بر تکلیف، امری نسبی است و منوط به تکلیف و شخص مکلف و حالات و زمان‌ها و ... است، علاوه بر اینکه از جهت زمان می‌توان گفت مراد آن است که عدم قدرت بر مخالفت قطعیه در طول عمر وجود داشته باشد.

اشکال چهارم بر کلام مرحوم نائینی

مرحوم نائینی ملاک در شبهه‌ی غیر محصوره را چنین ذکر کرده‌اند که به علت کثرت اطراف، قدرت بر مخالفت قطعیه نبوده و در نتیجه مخالفت قطعیه حرام نباشد و چون مخالفت قطعیه حرام نیست پس

۱. مصباح الأصول، ج ۱، ص ۳۷۴.

موافقت قطعیه واجب نیست؛ زیرا وجوب موافقت قطعیه متفرع بر حرمت مخالفت قطعیه است و چون اصول متعارض نیستند می‌توان در بعض اطراف، اصل مؤمن جاری کرد.

اما تفرع عدم وجوب موافقت قطعیه بر عدم مخالفت قطعیه به نحوی که بیان شد درست نیست؛ چه بسا مخالفت قطعیه حرام نباشد اما موافقت قطعیه واجب باشد. مثلاً مکلفی علم اجمالی دارد که رأس ساعت نه نشستن در یکی از دو اتاق حرام است و قدرت بر مخالفت قطعیه هم ندارد؛ زیرا نمی‌تواند در آن واحد در هر دو اتاق باشد، ولی در عین حال موافقت قطعیه واجب است و باید احتیاط کند و در هیچ‌کدام از اتاق‌ها نباشد، هرچند مخالفت قطعیه مقدور نیست^۱. در حقیقت با احتمال حرمت نسبت به هر اتاق، چون اصل مؤمن بلامعارض ندارد باید احتیاط کند. بنابراین نمی‌توان گفت چون مخالفت قطعیه حرام نیست پس موافقت قطعیه نیز واجب نیست.

آری، اگر عدم حرمت مخالفت قطعیه به خاطر وجود نقصانی در تکلیف بود، چون علم به تکلیف فعلی نداریم وجوب موافقت قطعیه نیز وجود ندارد. اما در ما نحن فیه نقصانی در تکلیف وجود ندارد و منشأ عدم حرمت مخالفت قطعیه به خاطر عدم مقدوریت و عجز مکلف است. لامحاله کلام مرحوم نائینی در ردّ وجوب موافقت قطعیه صحیح نیست و باید گفت اگرچه مخالفت قطعیه حرام نیست اما موافقت قطعیه واجب است.

توجّه

با توجّه به آنچه که ذکر شد به دست می‌آید معیار مرحوم نائینی در شبهه‌ی غیر محصوره مربوط به شبهات تحریمیه است که امتثال قطعی آن ممکن است هرچند مخالفت قطعی آن ناممکن می‌باشد؛ چون ترک کردن مؤونه ندارد، به خلاف شبهات وجوبیه که اگر مثلاً خوردن یک پاکت شیر واجب باشد و این پاکت شیر در میان هزاران پاکت شیر معلوم نباشد، قدرت بر امتثال وجود ندارد و لذا نه حرمت مخالفت قطعیه دارد نه وجوب موافقت قطعیه.

به نظر می‌رسد اشکال چهارم بر معیار محقق نائینی رحمته الله وارد است.

اشکال پنجم در تعریف محقق نائینی رحمته الله

سه تن از اعلام یعنی محقق عراقی، محقق اصفهانی، و امام خمینی رحمته الله این اشکال را بر کلام نائینی رحمته الله وارد دانسته‌اند. حاصل اشکال چنین است:

۱. مصباح الأصول، ج ۱، ص ۳۷۶.

محقق نائینی رحمته الله فرمودند چون مخالفت قطعیه امکان ندارد پس حرام نیست و در نتیجه موافقت قطعیه لازم نیست، در حالی که این خانه از پای بست ویران است؛ زیرا اینکه مخالفت قطعیه مقذور نیست پس حرام نیست، هیچ تأثیری در بحث ما ندارد. آنچه در بحث ما نقش دارد مخالفت با تکلیف است و این مخالفت، مقذور است؛ به دلیل اینکه اگر از هزار پاکت شیر، یکی نجس باشد مخالفت با آن یک پاکت شیر نجس، مقذور است و می تواند آن را بنوشد و آنچه که مقذور نیست علم به مخالفت است؛ یعنی نمی تواند یقین پیدا کند حرام واقعی را مرتکب شده است، و علم به مخالفت معیار نیست؛ زیرا حرمت مخالفت قطعیه، شرعی نیست بلکه عقلی است و نقشی در بحث ما ندارد. آنچه در ما نحن فیه دخیل است آن است که مخالفت تکلیف مقذور باشد.

بنابراین چون مخالفت تکلیف مقذور است لامحاله نتایجی که مرحوم نائینی بر عدم مقذوریت مخالفت قطعیه مترتب کردند، صحیح نمی باشد و باید گفت مخالفت تکلیف مقذور بوده و موافقت قطعیه نیز واجب است.

خلاصه‌ی این اشکال آن است که:

چون موافقت و مخالفت خود تکلیف معلوم است هیچ حالت منتظره‌ای ندارد و شرع نیز بیش از آن از ما چیزی نخواست است و حرمت مخالفت قطعیه یا وجوب موافقت قطعیه نیز درک عقلی است و عقل می گوید وقتی تکلیف باشد باید یقین به موافقت باشد و یقین به مخالفت نباشد. اگر در مواردی یقین به مخالفت مقذور نبود عقل آن را حرام نمی داند؛ چون اصلاً واقع نمی شود، ولی اگر یقین به موافقت ممکن است باید تحصیل شود و ما نحن فیه نیز از این قبیل است.

به نظر می رسد این اشکال نیز وارد است و غیر قابل دفع است؛ زیرا ملاک، خود تکلیف است و موافقت و مخالفت آن ممکن است.

علی رغم این که بزرگان معیارهایی برای شبهه‌ی غیر محصوره بیان کردند و با دفع اشکالات، معیار جناب شیخ رحمته الله را پذیرفتیم، اما آن معیار هرچند صحیح است و شامل شبهات وجوبیه و تحریمیه نیز می شود، ولی تنها بخشی از معیار است و کافی نیست. می توانیم معیاری ارائه دهیم که وسیع تر از معیار شیخ رحمته الله است و با تکیه بر مطالبی که در منجزیت علم اجمالی و جریان و عدم جریان اصول در شبهه‌ی محصوره بیان کردیم، معیاری اوسع بیان خواهیم کرد.

مقرر: سید حامد طاهری